

ZAŠTO JE KNJIŽEVNOST VAŽNA: ETIČKI I EMPATIČKI ASPEKTI SUVREMENE NARATOLOGIJE

Kristina Peternai Andrić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Osijeku
kpeterna@ffos.hr

Pri istraživanju svrhe i uloge književnosti u suvremenim uvjetima globalizacije i razvoja komunikacijskih tehnologija, što je dovelo do preobrazbe književnosti, otvaraju se pitanja etike i etičkih čitanja pripovijesti. Mnogovrsni pristupi i polazišta iznjedreni su iz tzv. etičkog zaokreta, a posebno je zanimljiva retorijska naratologija kao segment postklasicične, kontekstualne naratologije. Jedinственe etičke metodologije u pristupima pripovijesti zapravo nema, nego govorimo o različitim etičkim čitanjima koja najčešće analiziraju načine na koje pripovijesti raspravljaju, problematiziraju ili učvršćuju određene etičke postavke.

Ključne riječi: etika, pripovijest, naratologija, empatija, identitet

Pitanje zašto je književnost važna i vrijedna proučavanja – ili bi to barem trebala biti – bez obzira na to koliko se dugo i često o njemu već raspravlja, jedno je od onih pitanja koja iziskuju uvijek novo promišljanje i to mimo birokratskih zahtjeva što traže opravdavanje svrhovitosti i korisnosti književno-istraživačke, književno-nastavničke, a time i kroatističke djelatnosti. Suglasja nema ni oko toga što sve obuhvaća pojam književnosti, na koji način razlikovati književne tekstove od onih koji to nisu, čak ni oko toga je li takvo razlikovanje uopće potrebno. Neizbrojivi pokušaji određenja knji-

ževnosti oblikovani su najčešće propitivanjem odnosa književnog teksta spram njegove namjere, zbilje, recepcije, jezika, povijesti ili vrijednosti.¹ Povijest književne teorije obiluje implicitnim ili eksplicitnim nastojanjima da se odredi književnost i književno.² U tim se nastojanjima velikim dijelom ističe važnost uloge književnosti s društvenog i kulturnog aspekta u smislu odgojnog i obrazovnog posredovanja, općenite vježbe čitanja kao važne vještine u svim disciplinama i aspektima života, književnosti kao “mogućeg svijeta” i potencijalnog ogledala zbilje, odnosno svijeta pogodnog za imaginarno prakticiranje empatije ili barem mogućeg susreta s Drugim (koji je čitatelju sličan ili od njega različit), književnosti kao medija za tvorbu pojedinačnog i kolektivnog identiteta (naprimjer nacionalnog – realiziranog u korpusu književnog kanona), književnosti kao sredstva za stjecanje ili izoštravanje etičke prosudbe čitatelja i sl. pa do odbacivanja važnosti svih praktičnih aspekata i izvanjske namjene te priznavanja isključivo njezine unutrašnje estetičke vrijednosti.³ Aktualna usmjerenost na ekonomska pitanja i financijsku isplativost u različitim znanstvenim poljima i strategijama njihova razvoja ili težnja za kompetitivnošću u globalnoj ekonomiji često vodi k zaključku da je književnost, ponajprije nacionalna, te njezino izučavanje i podučavanje “zapostavljeno”, “stavljeno pred zid”, “pred zatiranjem” “na marginama” ili, kako to kaže Iser, “degradirano na rub društva” (Iser, 1996: 13). Navedeno se dalje potkrepljuje podacima o slaboj prodaji knjiga, odnosno nove generacije učenika i studenata nerijetko se optužuje za nezainteresiranost prema pisanoj riječi i knjigama uopće, posebno u odnosu na njihov interes za film ili videoigre. Pojava novih, uglavnom vizualnih medija te razvoj novih tehnologija i oblika dokumentiranja također se često promatra kao prijatna i put k potpunom uništenju pisane riječi i književnosti. No ne slažu se svi s takvim pogledom: Marie-Laure Ryan (2011) tvrdi da tehnologija nije neprijatelj književnosti, a ponajmanje pisanoj riječi jer

¹ Vidi, naprimjer, pristupe G. Genettea (1988, 2002), T. Eageltona (1987), A. Compagnona (2007) ili J. Cullera (2001).

² Usporedi pristupe W. Isera (1996), J. Hillisa Millera (2002), Río-Álvara, C., Rodrigueza F. C. (2006), J. Alber (2011).

³ Već su Aristotel i Platon pokušali ustanoviti koja su to temeljna svojstva zajednička svim književnim djelima i to razmatrajući njihov odnos s recepcijom. Njihove napore možemo promatrati kao svojevršno uvođenje etike u proučavanje književnosti: ni prvi ni drugi raspravu ne razvija eksplicitno uz pojam etike, no etička su pitanja implicitna i u Platonovoj tezi o zabludi u koju od istine dvostruko udaljena književnost može dovesti čitatelja, kao i u Aristotelovu konceptu katarze ili tvorbe dramskog karaktera.

digitalizacija proizvodi nove i intrigantne oblike tekstualnosti što velikim dijelom koriste jezik kao oblik izraza,⁴ a ona u svojim stavovima nije usamljena. Slično primjećuje Henry Jenkins⁵ ili J. Hillis Miller⁶. Ipak, neizbježno smo suočeni s preoblikom književnosti kao kulturalne prakse, stoga svojevrsna obrana književnosti – odgovor na pitanje zašto je književnost važna – nalaže nov način razmišljanja o njezinoj epistemološkoj i metodološkoj, pa i povijesnoj ulozi u društvu. Drukčije rečeno, razloge važnosti istraživanja pa i podučavanja književnosti uz naprimjer poznavanje nacionalnog književnog kanona treba dopuniti drugim argumentima.

Promjene u književnosti i književno-znanstvenom polju nerijetko usmjeravaju njihova istraživanja prema drugim disciplinama.⁷ W. Iser naprimjer predlaže okretanje kognitivnoj znanosti. U članku “Why Literature Matters”⁸ nakon početne zabrinutosti nad položajem književnosti u suvremenom medijskom okružju nudi argumente za važnost književnosti zbog njezine uloge pri konstrukciji identiteta promatrajući književnost kao “pozornicu za samoaktualizaciju”, odnosno mjesto koje zrcali “plastičnost” identiteta subjekta koji je uvijek u nastajanju. “Nemogućnost da budemo prezentni samima sebi otvara mogućnost da se igramo u punini koja ne poznaje granice” (Iser 1996: 19). Ta igra uprizorenja, jezična igra, otvara mogućnost izvanjskog pogleda na život subjekta kao fragmentiranog, razlomljenog, nikada cjelovitog. Osim uloge koju ima u konstrukciji identiteta subjekta, književnost je, prema Iseru, važna kao snažan kulturni kapital

⁴ Marie-Laure Ryan (2011) tvrdi da je smislenije govoriti o novom obliku umjetničkog izraza s različitim osobinama od onog otisnutog, tim više što kroz koncept *bi-medijalnosti* ukazuje na mogućnost kombinacije digitalnog i tiskanog medija čime se književnosti otvara novi potencijal, ne gubeći pritom mogućnost da se književnost promišlja i u svojoj posebnosti.

⁵ Henry Jenkins tvrdi da je književnost dio globalne kulturne industrije, a u toj konvergenciji kulture ne samo da stari i novi mediji surađuju i međusobno se presijecaju nego su i načini komunikacije između njihova proizvođača i potrošača nepredvidljivi (Jenkins, 2006).

⁶ J. Hillis Miller također zagovara istraživanje novih medija te uočavanje sličnosti i razlika spram književnosti govoreći: “Kada istražujete reklame, trebali biste ih usporediti s kulturnom moći romana u viktorijanskom razdoblju” (Hillis Miller u Río-Álvaro, C., Rodriguez F. C. 2006: 30).

⁷ J. Culler (2001) promatra teoriju kao žanr koji “uključuje radove s područja antropologije, povijesti umjetnosti, teorije filma, rodni studija (*gender studies*), lingvistike, filozofije, političke teorije, psihoanalize i znanstvenih studija (*science studies*), društvene i duhovne povijesti te sociologije. Iako povezani s raspravama u spomenutim područjima, ti su radovi postali ‘teorijom’ jer su njihovi pogledi i argumenti postali ili utjecali i na one koji se ne bave navedenim disciplinama” (Culler 2001: 12).

⁸ V. Iser 1996.

budući da pitanje književnoga kanona uvijek nužno izaziva prijepore, ali je ujedno “uznemirujuća buka” u tehnokratskoj modernosti. “Književnost kao kulturni kapital, kao buka kulture i kao etapa ljudskog samooblikovanja i dalje zadržava svoje mjesto u svijetu kojim dominiraju znanost, tehnologija i politika” (Iser 1996: 22). Prema Iseru, književnost ne treba odbaciti, nego se odazvati njezinu pozivu za prevođenjem u kognitivne pojmove tako da “možemo shvatiti vrstu iskustva kojemu smo podređeni. Ono što poznajemo u pojmovima poetike i estetike nezavršiv je pokušaj pozicioniranja književnosti u našem intelektualnom životu” (Iser 1996: 22). Iser dakle ističe političku prirodu književnosti kao mogućnost susreta s Drugim ili drugosti, dok naprimjer J. Hillis Miller karte polaže na etičku dimenziju književnosti. Hillis Miller etici daje prednost iako uočava nemogućnost konceptualizacije jedinstvene etike književnosti iz razloga što svaki primjer etičkog čitanja vidi kao arbitran i neminovno pristran čin.⁹ U monografiji “The Ethics of reading” iz 1987. Hillis Miller zagovara pristup etici iz čitateljske perspektive nalažući pritom da je čitateljeva obveza poštovati neodlučivost¹⁰ književnoga teksta. Čin čitanja za Hillisa Millera ne može se podvesti pod jedan pravac, jednoznačnu ili objektivnu teoriju, nego je riječ o “neukrotivom” događaju koji uključuje i etički impuls. Etiku čitanja temelji na dekonstrukciji, ali u smislu pojma koji implicira društvenu odgovornost. Naime uočavajući “neobičan i neočekivan” odnos između univerzalnog moralnog zakona i pripovijedanja, uzrokovan time što pripovjedne funkcije pred čitatelja

⁹ Svaki tekst je jedinstven i zahtijeva jedinstven pristup, ne postoji jedan valjani teorijski pristup iz kojega se može i treba čitati: “Dobro čitanje definirano je susretom s nečim u tekstu što se ne uklapa u teoriju koju imate. Dobro čitanje suprotstavlja se čitateljevim teorijskim predrasudama, njegovim očekivanjima o tome što će se naći u tekstu koji čita” (Hillis Miller 2006: 25).

¹⁰ Etičkoj odgovornosti i političkoj odluci imanentna je neodlučivost. Tezu da su i filozofija i lingvistika izvedene iz djelovanja koje ih konstituira, Derrida prikazuje na čitanju američke “Deklaracije o neovisnosti” kao dokumenta kojim je neovisnost SAD-a neodlučivo opisana i proizvedena budući da se zajednica država opisuje kao da već prethodi potpisivanju Deklaracije, dok ona postaje proizvedena činom potpisivanja. Derrida opisuje to “vremensko nasilje” u terminima neodlučivosti između performativnog i konstativnog iskaza. Neodlučivost je nemoguće prevladati. Kao što primjećuje Mouffe: “Politizacija se nikada ne može završiti stoga što neodlučivost nastavlja prebivati u odluci. Svaki je konsenzus stabilizacija nečega što je bitno nestabilno i kaotično. Kaos i nestabilnost su neumoljivi, ali, kao što Derrida ukazuje, to je ujedno i rizik i šansa budući da bi kontinuirana stabilnost značila kraj politike i etike” (Mouffe 1996: 9). Govorimo o radikalnoj neizvjesnosti: nema odgovornosti bez neodlučivosti, nemogućnost odluke nužna je za konstituiranje političkog čina.

stavljaju obvezu, samim činom čitanja čitatelj sklapa svojevrsni ugovor s tekstem i prihvaća njegove jezične i retoričke naslage. Pripovijesti imaju performativnu moć, predstavljaju izvor kognitivnih i političkih činova te mogu biti “produktivne i inauguralne” u općem i povijesnom smislu. “Pripovijest posjeduje snagu moralnog zakona [...] prizivajući čitateljevo bezuvjetno prihvaćanje konačno proizvodi učinke u izvanknjiževnim sferama politike i povijesti” (Poiana 1995: 48). Sam Hillis Miller smješta pojedinačnog čitatelja u središte promišljanja o etičkim učincima književnosti. Svaki čitatelj primoran je pripisati značenja tekstu, ali je na tom putu jedinstven i suveren: “Ono što se događa s tim ‘moram’ uvijek je isto, ali uvijek i drukčije, jedinstveno, idiomatsko” (Hillis Miller 1987: 127). Poiana (1995) u Millerovu pristupu vidi zagovor odgovornosti koju književni znanstvenici i profesori moraju preuzeti spram vlastite struke i svojih studenata.

Suvremene etičke pristupe književnosti¹¹ moguće je promotriti u sklopu šireg etičkog zaokreta. Pojam etičkog zaokreta ili obrata k etici u teoriji pripovijedanja, koji se javlja osamdesetih godina dvadesetog stoljeća, ipak je daleko od toga da bi bio koherentan i jasan koncept.¹² Njegovo se ustoličenje i definiranje razvija u nekoliko bitno različitih smjerova – protežu se od brojnih poststrukturalističkih teorija usredotočenih na etička pitanja (oblikovana kroz koncept Drugog i drugosti, pitanja odgovornosti, vrijednosti ili nasilja), naratologije, što se usmjerava propitivanju veze etike i romana, te nezaobilazno filozofije, konkretno filozofije morala okrenute pripovijestima i pripovjednosti.¹³ Pozicioniranjem pripovijesti (ili pripovjednog teksta) na tron književno-znanstvenih pa i kulturnih istraživanja i demokratizacijom u akademskom pristupu književnosti šezdesetih godina 20. stoljeća, uočava se sveprožimnost pripovjednih struktura, a posljedično i njihova uloga u tvorbi identiteta čitatelja. Zbog bliske povezanosti formalne i sadržajne razine romana s etikom samom, etički pristupi književnosti u pravilu posežu za pripovijestima, uglavnom onima u romanima, kao analitičkim modelom.¹⁴

¹¹ U članku ću prikazati tek isječak problema budući da je međuodnos književnosti i etike širok i kompleksan fenomen koji se može analizirati kroz cijelu povijest književne teorije (usp. natuknicu *Ethical turn* u Herman, D., Jahn, M. i Ryan, M. L., 2005).

¹² V. Korthals Altes, 2005.

¹³ Pojedini su pristupi isključivo teorijske naravi, no postoje i oni koji uključuju eksplicitno etičko djelovanje analitičara.

¹⁴ Premještanje naglaska na performativnost pripovijesti u teoriji pripovijedanja pokreće pitanje njezine etičko-političke odgovornosti. O tome detaljno Petermai 2005.

U romanu se reprezentacijom i suprotstavljanjem književnih subjekata različitih identitetnih oznaka, njihovim mijenama i preoblikama u druge i drukčije identitete često – više ili manje izravno – raspravlja upravo o etičkom djelovanju. U zapletu je dakle moguće čitatelju ponuditi različite perspektive pojedinog problema, istražiti mogućnosti i posljedice pojedinog izbora, pa i potaknuti njegovo ili njezino razumijevanje ili osudu. Polje etičkog pristupa književnosti ipak je divergentno i unutar “etičkog obrata” razvijeno u nekoliko različitih linija. Jedna od njih zagovara tezu da čitanje pripovijesti čini dragocjenu dopunu moralnoj filozofiji: čitanje se predstavlja kao svojevrsno iskustveno učenje s obzirom na to da književnost reprezentira različite modele načina života i prezentira različite moralne stavove. Takav pristup na neki način predvodi Martha Nussbaum oslanjajući se na bogatu humanističku tradiciju gdje se posebno ističe aristotelovsko i pragmatičko naslijeđe.¹⁵ Mada ne bez dodirnih točaka, ali ipak bitno različito jest pozivanje na etiku drugosti što ju je u filozofiju uveo Emmanuel Levinas,¹⁶ odnosno svojevrsna “dekonstrukcijska etika” razvijena kroz djelovanje Jacquesa Derridaa, Mauricea Blanchota, Paula de Mana, Jean-Françoisa Lyotarda i već spomenutog J. Hillisa Millera. Oni nude čitanja pripovijesti koje etičke uvide u književnosti plasiraju kroz iskustvo (radikalne) stranosti Drugog, sebstva i svijeta, uvažavajući pritom neodlučivost i značenja i vrijednosti. Derrida naprimjer u radovima od osamdesetih godina prošlog stoljeća inzistira na odgovornosti i etičkoj obvezi tako što pomiče prikladnost teorije govornih činova u smjeru novog shvaćanja odgovornosti, odnosno upozorava na etičko-političku dimenziju koja onemogućava “posrećenu” provedbu performativnog obrata.¹⁷ Performativno-konstativni suodnos u teoriji pripovijedanja ukazuje na to da se prikazivačka ili konstativna dimenzija jezika dokida u ime uspostavljanja odnosa moći, pa se književnosti imanentna mogućnost podčinjavanja subjekata ne može ostvariti posve uspješno jer je pripovijest već preoblikovana kontekstom, uvijek stvara drukčije pretpostavke razumijevanja i konačan učinak njezine izvedbe ovisi o čitatelju.¹⁸ Ako se tekst čitanjem raskrinkava, čitanje je praksa odgovornosti, što od čitatelja s jedne strane zahtijeva identifikaciju s književnim subjektima i njihovim svjetonazorom, ali mu s

¹⁵ V. Nussbaum 1990, 2005.

¹⁶ V. Levinas 1976, 1981, 1987.

¹⁷ V. Derrida 1976, 2002, 2007.

¹⁸ O performativno-konstativnom suodnosu pri pristupu pripovijesti i oblikovanju identiteta kroz književnost v. Peternai 2005.

druge strane otvara i mogućnost otpora ili prekida. Performativno-konstativni suodnos postavlja čitatelja u srednji ili trajno neodlučiv položaj te se etičko čitanje ispostavlja neodlučivim činom. Slično tomu Thomas Keenan¹⁹ na primjeru je basne kao modela praktične djelotvornosti književnosti pokazao da se pripovijest nužno razumijeva kao iskustvo rizika ili mogućnosti ili neodlučivosti. Također na konceptu neodlučivosti temeljeni su i pristupi koji se bave pitanjima reprezentacije rase, roda, klase, multikulturalizma i sličnima, smjerajući razotkriti patrijarhat i kolonijalizam zapadnjačkog ugnjetavanja. Ovdje, prije svega, govorimo o feminističkoj etičkoj kritici²⁰, kao i postkolonijalnoj etici²¹.

Konačno, u sklopu etičkog obrata važno mjesto zauzima retorička naratologija koju predvode W. Booth i J. Phelan. Retorijska naratologija zauzima važno mjesto unutar tzv. postklasične ili novih naratologija. Za razliku od klasične naratologije – formalističko-strukturalističke discipline ustanovljene šezdesetih godina 20. stoljeća, koja ima namjeru razložiti i točno opisati prirodu pripovijesti općenito pa se posvećuje činu pripovijedanja i pitanju dubinske strukture teksta isključujući tako iz područja interesa pitanja etičko-političkog predznaka – aktualna naratologija²² usmjerena podjednako na tekst i njegov kontekst otvara mogućnost za propitivanje etičkih i političkih implikacija pripovijesti. Novi smjer u naratologiji potaknut je nastojanjima da se utvrdi što pripovijest može činiti, a ne više što čini samu pripovijest pa stoga nalaže udruživanje resursa različitih humanističkih disciplina.

Kao prvu i možda najvidljiviju razliku između strukturalističke ili klasične naratologije te postklasične i novih naratologija Ansgar Nünning (2003: 239–275) izdvaja premještanje s proučavanja književnog teksta u klasičnoj naratološkoj fazi na proučavanje konteksta u postklasičnoj. Time se interes prema tekstocentričnosti zamjenjuje interesom prema dinamici procesa čitanja: pažnja se sa zatvorenog i statičkog pomiče prema otvorenim i dinamičkim procesima u suodnosu teksta i njegova konteksta. Za razliku od analitičnoga pogleda “odozdo prema gore” svojstvena klasičnoj, današnja naratologija sintetski motri “odozgo nadolje”. Vezano za etička pitanja razli-

¹⁹ V. Keenan 1997.

²⁰ Naprimjer u radovima L. Irigaray ili D. Cornell.

²¹ H. Bhabha, G. C. Spivak ili E. Said.

²² Postklasična naratologija razgranala se u brojne analitičke, metodološki heterogene i često pragmatične modele orijentirane više na kontekst nego na pripovjedni tekst (v. Peternai 2014).

ka je uočljiva u tome što klasična izbjegava etička pitanja i ne brine se o proizvodnji značenja, dok je postklasična upravo tim pitanjima zaokupljena i stavlja analitički (teorijski) aparat u interpretativnu upotrebu. Uz nužnu interdisciplinarnost projekta postklasične naratologije Nünning upozorava i na njezinu interpretativnu i evaluativnu paradigmu, historičnost i usredotočenost na pojedinačni učinak svake pojedine pripovijesti.

Postklasična naratologija dakle u svim razvedenim oblicima pažnju poklanja kontekstu i polazi od različitosti svakoga čina čitanja – namjerava dokučiti okolnosti koje svaki čin čitanja čine drukčijim. Etičko-politička pitanja otvaraju se pozicijom čitatelja i njegovom interakcijom s tekstom. Retorička naratologija usmjerava se na učinke čitanja i uključuje pragmatiku koja se tekstom bavi kao vidom komunikacije između pošiljatelja, poruke i primatelja. Autorova namjera tako ostaje u drugom planu i čitatelj se motri kao ključan u konstrukciji predodžbe o pripovjedaču i poruke koju pripovjedač prenosi. Postklasični etički pristupi glavninu pažnje usmjeruju upravo na pripovjedača i književne subjekte (likove), no jednako su svjesni suspektosti i neodlučivosti²³ svakog etičkog čitanja.

Hrvatska je književna znanost s etičkim pitanjima u naratologiji upoznata prije svega djelovanjem Vladimira Bitija. On etičko-politička pitanja prezentira u zborniku “Politika i etika pripovijedanja”,²⁴ te monografiji “Doba svjedočenja: tvorba identiteta u suvremenoj hrvatskoj prozi”,²⁵ gdje klasične hrvatske književnosti (Kamova, Krležu, Marinkovića, Desnicu, Šoljana i druge) čita, među ostalim, kroz etičku vizuru. Što se kroatističkih priloga temi tiče, treba spomenuti i djelovanje Tatjane Jukić, Zrinke Božić Blanuše, Aleksandra Mijatovića, Danijele Marot Kiš, Marine Biti.

Konačno, zanimljivo je da se u raspravi o etici književnosti nalaze neke ključne značajke estetike među kojima su ambivalentnost, pluralnost, oblikovanje vlastite egzistencije.²⁶ Kortals Altes kaže: “Etičko čitanje, ako uzima književnost ozbiljno, zahtijeva sofisticirane vještine u estetičkoj (na-

²³ Neodlučivost se ovdje koristi izvedena iz spomenutih pristupa J. Derridaa i J. Hillisa Millera. Riječju, mogućnost nečega – odgovornosti ili odluke – također je i njegova nemogućnost.

²⁴ Zbornik osim autorova uvodnog članka donosi komentirane prijevode recentnih književnih teoretičara. Uvršteni su: Linda Hutcheon, Andrew Gibson, David A. Miller, Adam Zachary Newton, Geoffrey Galt Harpham, Homi Bhabha, Mark Currie, Thomas Keenan.

²⁵ V. Biti 2005.

²⁶ usp. Kortals Altes (2005) i tvrdnju da se navedeno može protumačiti time da estetika potiskuje etiku, ali i suprotno, da etika estetiku nadjačava.

ratološkoj i retoričkoj) analizi” (2005: 146). Etički je aspekt nedvojbeno važan aspekt književnosti. Budući da svi spomenuti etički pristupi promatraju pripovijesti s obzirom na učinke koje one mogu imati na čitatelja, čitanje i istraživanje književnosti nije beznačajna aktivnost. Dapače, nerijetko se ističe odgovornost i autora i istraživača i teksta. Međutim u dosadašnjim pristupima odgovor na pitanje što je etika sama, kako glasi njezina definicija, što može osigurati plodonosno etičko čitanje, ostaje nerazriješeno. Kada govorimo o etici u pripovijestima, govorimo zapravo o različitim etičkim čitanjima kojima je implicitna mogućnost, a time i opasnost, uglavljivanja pripovijesti u unaprijed pretpostavljene etičke stavove. Etička čitanja najčešće analiziraju načine na koje pripovijesti reprezentiraju ili učvršćuju određene etičke stavove. Etičke analize pripovijesti mogu također otvoriti pitanja tvorbe identiteta (književnog) subjekta, kao i pitanja empatije u njezinim razvedenim smislovima,²⁷ ali cjelovite ili jedinstvene etičke metodologije u pristupima pripovijesti zapravo nema.

LITERATURA

- Alber, Jan, Iversen, Stefan, Brix Jacobsen, Louise, Kraglund, Rikke Andersen, Nielsen Henrik Skov, Møhring Reestorf, Camilla. 2011. *Why Study Literature?* Aarhus University Press, Aarhus.
- Biti, Vladimir. 2000. *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Matica hrvatska, Zagreb.
- Biti, Vladimir. 2005. *Doba svjedočenja*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Biti, Vladimir, ur. 2002. *Politika i etika pripovijedanja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Biti, Vladimir, ur. 1992. *Suvremena teorija pripovijedanja*, Globus, Zagreb.
- Booth, Wayne C. 1976. *Retorika proze*, prijevod B. Vučićević, Nolit, Beograd.
- Booth, Wayne C. 1989. *The Company We Keep: an ethics of fiction*, University of California Press, Berkeley.
- Chatman, Seymour. 1990. What Can We Learn from Contextualist Narratology? “Poetics Today” 11, 309–328.
- Compagnon, Antoine. 2007. *Demon teorije*, prijevod Morana Čale, AGM, Zagreb.
- Culler, Jonathan. 2001. *Književna teorija – vrlo kratak uvod*, prijevod Marijana Hameršak, Filip Hameršak, AGM, Zagreb.

---

²⁷ Usp. pristup Suzanne Keen (2007), kao i Peternai Andrić, Glavaš (2013).

- Currie, Mark. 1998. *Postmodern Narrative Theory*, Palgrave Macmillan, London.
- Derrida, Jacques. 1976. *O gramatologiji*, prevela Ljerka Šifler-Premec, Veselin Masleša, Sarajevo.
- Derrida, Jacques. 2002. *Sablasi Marxa: stanje duga, rad tugovanja i nova Internacionala*, preveo Srđan Rahelić, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Derrida, Jacques. 2007. *Pisanje i razlika*, prevela Vanda Mikšić, Šahinpašić, Sarajevo, Zagreb.
- Dunne, Eamonn. 2010. *J. Hillis Miller and the Possibilities of Reading. Literature After Deconstruction*, Continuum.
- Eagleton Terry. 1987. *Književna teorija*, prijevod Mia Pervan-Plavec, SNL, Zagreb.
- Fludernik, Monika. 2005. Histories of Narratology (II): From Structuralism to the Present. u: J. Phelan i P. Rabinowitz ur. *A Companion to Narrative Theory*, 36–59, Oxford.
- Genette, Gérard. 1988. *Narrative Discourse Revisited*, Cornell University Press, New York.
- Genette, Gérard. 2002. *Fikcija i dikcija*, prijevod Goran Rukavina, Naklada Ceres, Zagreb.
- Gibson, Andrew. 1999. *Postmodernity, Ethics and the Novel*, Routledge, London.
- Herman, David. 1997. Scripts, Sequences, and Stories: Elements of a Postclassical Narratology. "PMLA" 112, 1046–1059.
- Herman, David. 1999. *Narratologies*, Ohio State University Press, Columbus.
- Herman, David, Jahn, M. i Ryan, M. L. 2005. *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Routledge, London.
- Hillis Miller, Joseph. 1987. *The Ethics of Reading*, Columbia University Press, New York.
- Hillis Miller, Joseph. 2002. *On Literature*, Routledge, London, New York.
- Iser, Wolfgang. 1996) Why Literature Matters. u: Ahrens, R., Volkman, L. *Why Literature Matters: Theories and Functions of Literature*, Universitätsverlag C. Winter, Heidelberg, 13–22.
- Jenkins, Henry. 2006. *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*, NYU Press, New York.
- Keen, Suzanne. 2007. *Empathy and the Novel*, Oxford University Press, New York.
- Keenan, Thomas. 1997. *Fables of Responsibility*. Stanford University Press, Stanford.
- Korthals Altes, Liesbeth. 2005. *Ethical turn*. u Herman, D., Jahn, M. i Ryan, M. L. *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*, Routledge, London.
- Mouffe, Chantal. 1996. Deconstruction, Pragmatism and the Politics of Democracy. u: Simon Crichley, Jacques Derrida, Ernesto Laclau, Richard Rorty, *Deconstruction and Pragmatism*. London, New York, 1–13.
- Newton, Adam Z. 1997. *Narrative Ethics*, Harvard University Press, London.
- Nussbaum, Martha. 1990. *Love's Knowledge: Essays on Philosophy and Literature*. New York, Oxford University Press.
- Nussbaum, Martha. 2005. *Pjesnička pravda: književna imaginacija i javni život*, prevela Marina Miladinov, Deltakon, Zagreb.

- Nünning, Ansgar. 2003. Narratology or Narratologies? u: Kindt, T. i Müller, H. ur. *What Is Narratology?* De Gruyter, Berlin, 239–275.
- Peternai, Kristina. 2005. *Učinci književnosti*, Disput, Zagreb.
- Peternai Andrić, Kristina, Glavaš, Z. 2013. Identitet i narativna empatija. Pristup Suzanne Keen. u: *Zbornik radova Međunarodnog interdisciplinarnog znanstvenog skupa Kultura, društvo, identitet – europski realitet*, Osijek: Odjel za kulturologiju Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.
- Peternai Andrić, Kristina. 2014. Kontekstualnost i interdisciplinarnost suvremene naratologije, “Književna smotra” 171, 31–38.
- Phelan, James. 1989. *Reading People, Reading Plots*, University of Chicago Press, Chicago.
- Phelan, James. 2005. *Living to Tell About It*, Cornell University Press, Ithaca.
- Phelan, James. 1996. *Narrative as Rhetoric*, Ohio State University Press, Columbus.
- Poiana, Peter. 1995. Ethics and Literary Criticism: Hillis Miller, Sartre and Jaus. *Literature & Aesthetics* 5, 46–57.
- Río-Álvaro, Constanza, Rodriguez Francisco Collado. (2006) On literature and Ethics. An interview with J. Hillis Miller, *European English Messenger*, 15. 1., 23–34.
- Ryan, Marie-Laure. 2001. *Narrative as Virtual Reality*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Ryan, Marie-Laure. 2011. Meaning as Spectacle: Verbal Art in the Digital Age, u: Alber, J., Iversen, S., Brix Jacobsen, L. Kraglund, R. A. Nielsen H. S., Møhring Reestorf, C. *Why Study Literature?* Aarhus University Press, Aarhus, 25–54.

SUMMARY

WHY LITERATURE MATTERS

In the investigation of the purpose and roles of literature under the current circumstances of globalization and advance of communication technologies, which have also brought about a transformation of literature, questions arise concerning ethics and ethical reading of narratives.

Many and various approaches and analytical starting points have emerged from the so-called “ethical turn” in literary theory. Particularly interesting is the rhetorical narratology as a segment of the postclassical or contextual narratology. There is no unified ethical methodology in approaching the narrative. Instead we discuss different ethical readings that usually analyse the ways in which narratives problematize or reinforce certain ethical postulates.

Key words: ethics, narrative, narratology, empathy, identity